

Resp. Id fieri posset, si moraliter certum esset eum in peccato mortali versari, et certa et magna spes esset eum salvandi, et insuper moraliter certum invasum in statu gratiae versari. Sed haec in praxi vix unquam omnia adesse possunt.

ARTICULUS IV.

DE OFFICIIS MUTUIS CIRCA FAMAM ET HONOREM.

(*S. Thom.* 2, 2, q. 73, a. 1 et 2. *Lessius*, De iustitia et iure c. 11, dub. 1, de *Lago*, De iustitia et iure disp. 14, sect. 1.)

308. 1. *Fama* a fando dicta saepe sumitur pro modo, quo homines de nobis loquuntur. Propriissime tamen significat *aliorum de nobis rebusque nostris iudicium*. Per se ad famam requiritur multorum de aliquo homine iudicium; quia tamen partibus homogeneis constat, etiam unius hominis iudicium de aliquo est fama saltem *partialis* et *incohativa*.

Dividitur in *bonam* et *malam* famam.

Bona fama, quae saepe etiam simpliciter fama vocatur, est bona aestimatio, quam alii de nobis propter bonum aliquod nostrum habent. Nomine *boni* hic intellegitur quaelibet perfectio, quae hominem laudabilem reddit: maxime virtus et sapientia, dein ingenium, eloquentia, valetudo, nobilitas, divitiae etc. Bonae famae opponitur mala fama seu mala aestimatio, *contemptus*.

Bona fama exterius manifestata vocatur *honor*. Honor ergo definiri potest *significatio vel testificatio bonae aestimationis, quam de alio habemus*. Ei opponitur *contumelia*, quae est iniusta laesio honoris alieni per significationem contemptus. Honor complete sumptus includit bonam aestimationem seu famam et ideo est maius bonum quam bona fama sola. Si autem praecisive sumitur, prout a fama distinguitur, honor est minus bonum quam bona fama, quia honor in tantum aestimatur, in quantum est testificatio bonae famae. Honor laedi potest, quin laedatur bona fama, sic v. g. si quis alteri in occulto alapam dat, violat honorem, sed non famam.

309. 2. Bona fama et honor in societate viventi generatim necessaria sunt, quia efficiunt, ut alii ei fidem adhibeant,

commercia cum eo ineant, operam eius vel conversationem desiderent, ei officia demandent etc. Praeterea bona fama, qua quis fruitur, est magnum praesidium contra vitia, quia quilibet famam amittere timet.

Inde sequitur 1) moderate quaerere bonam famam et honorem non solum non esse illicitum, sed potius *officium* hominis, saltem generatim. Quia tamen fama non simpliciter et pro omni casu necessaria est, fieri potest, ut interdum aliquis non teneatur eam laesam restituere vel impedire, quominus ab aliis laedatur.

Inferitur 2) quemlibet habere *ius*, ut non solum in acquirenda bona fama non impediatur, sed etiam ut in bona fama, quam iam possidet, non iniuste laedatur.

Fama autem bona alterius potest iniuste laedi:

a) mere *interne* temerarie, i. e. sine sufficienti ratione, dubitando, suspicando, opinando, iudicando (2, 2, q. 2, a. 1) de alterius honestate vel bonitate. — *Iudicium temerarium* est iudicium firmum circa proximi defectum diffamantem sine sufficienti ratione. Eiusmodi iudicium tunc solum est peccatum grave, quando est a) plene deliberatum; β) de malo diffamanti alterius gravi; γ) ratione manifesto insufficienti innixum.

Obi. Si quis habet voluntatem furandi, sed de facto propter impedimenta non furatur, non *effective* et directe violat iustitiam, sed solum dispositive et indirecte (*S. Thom.* 2, 2, q. 60, a. 3). Ergo a pari si solum interne temerarie iudicat, non *effective*, sed solum indirecte et dispositive violat iustitiam.

Resp. *Conc. antec. et nego conseq. et paritatem*. Si quis volens furari de facto non furatur, non *effective* violat proprietatem alterius; quando vero aliquis ex inanibus rationibus alterum malum iudicat, efficaciter destruit apud se bonam famam alterius; haec enim principaliter consistit in interna bona aestimatione. (Cf. *S. Thom.* 1. c. ad 2.)

b) *externe* per detractionem, i. e. per alienae famae occultam et iniustam violationem, sive fit falsi criminis impositione (calumnia), sive veri criminis iniusta et occulta revelatione (detractione sensu strictiore). Si detractio fit contra praesentem (palam), non solum laeditur fama, sed etiam honor.

Dices: Laesio famae per revelationem veri criminis non est iniusta. Nam per crimen ius ad bonam famam amittitur, quia iam caret vero fundamento.

Resp. Nego assertum et rationem additam, scl. per crimen occultum ius ad bonam famam amitti. Nam sicut ius ad bona fortunae interdum fundatur non in titulo proprietatis, sed in solo facto possessionis, ita etiam ius ad bonam famam aliquando fundatur in sola possessione, scl. quando defectus est occultus, et haec possessio confert ius ad illam retinendam seu efficit, ut nemo sine iniustitia possit nos illicitis mediis (v. g. revelatione criminis occulti sine iusta causa) fama privare (*de Lugo* l. c. n. 36). Pax enim et securitas proprietatis tum quoad bona materialia tum quoad famam non parum labefactarentur, si ipsum factum possessionis non conferret ius ad rem retinendam, quamdiu haec retentio non pugnat cum iure meliore aliorum.

Inst. Revelare defectus occultos non potest esse illicitum. Nam expedit ad bonum commune, ut omnes verum cognoscant et sibi cavere possint.

Resp. Dist. assert.: Revelare defectus occultos ex iusta causa, v. g. si id necesse est ad damnum publicum avertendum vel ad innocentem defendendum, *conc.*, secus, *nego.* *Ad rationem addit. nota:* Illud bonum, quod obtineri posset, si crimina occulta passim revelare liceret, nullius momenti est, si comparatur cum gravissimis incommodis, quae ex arbitraria revelatione horum criminum sequerentur. Haec enim pacem et tranquillitatem publicam plurimum turbaret. Praeterea crimina, quamdiu manent occulta, et facilius corriguntur et minus scandali creant. Denique bona fama, ut iam diximus, maximum est frenum contra vitia. Homo perditae famae facile praeceptus in maiora usque crimina et tandem in desperationem ruit (cf. *de Lugo* l. c. n. 61).

Honor vel solus vel simul cum bona fama laeditur per *contumeliam*, quae inferri potest vel verbis (conviciis, improperiis etc.) vel signis et factis, unde distinguuntur contumeliae (iniuriae) verbales, reales (per facta), symbolicae (per signa symbolica). Christus spinis coronatus omnes has contumelias simul peressus est.

3. Sicut quodlibet ius, ita etiam ius ad honorem et bonam famam legitimis mediis defendi potest. Quaeritur autem num ad haec media pertineat vulneratio vel occisio defensiva.

THESIS LIV.

310. Illicitum est ad famae et honoris proprii defensionem alium vulnerare vel occidere.

(*Viva*, Trutina theol. thesium damnat. pars I, propos. 17 et 18.)

St. Q. 1. Quid sit fama et honor cf. supra n. 308.

2. Supponitur agi de defensione *soli* honoris, nam si quis vellet alteri barbam vellere vel alapas infligere, hic iam non defenderet solum honorem, sed etiam personam suam ideoque posset violenter se defendere, non tamen occidere aggressorem, nisi ille quoque armis utatur et integritas membrorum in periculo versetur.

311. *Prob.* Detractio (calumnia) vel contumelia, de qua avertenda agitur, aut iam illata est, aut solum inferenda timetur. Si *primum*, non potest sermo esse de defensione. Defensio enim vult detractionem impedire seu efficere, ne eadem fiat. Si *secundum*, generatim nondum habetur actualis aggressio proindeque deest moderamen inculpatae tutelae. Praeterea vix umquam certo constare potest, num ex detractione sequatur grave damnum, vel saltem num non adsit alia via evadendi. Atque ita etiam deest moderamen inculpatae tutelae. Accedit denique, quod doctrina, quam impugnamus, maximum periculum abusuum secum fert. Cum enim vix umquam constare possit de condicionibus, in quibus licitum esset alium occidere, et cum laesiones honoris sint adeo faciles et valde timeantur et sentiantur, maximum esset periculum hallucinationis.

Dum ergo bonum commune postulat, ut possimus bona materialia magni valoris cruenta defendere, idem bonum licetatem cruentae defensionis famae et honoris prohibet. Et ratio petenda est ex *diversa natura* horum bonorum. Ad bona enim materialia defendenda violentia natura sua apta est, sed ad honorem defendendum per se et generatim inepta est, et quamvis aliquando occisio posset laesionem honoris praecavere, tamen in concreto adeo difficile esset iudicare, num condiciones ad occisionem requisitae adessent, ut gravissimi abusus forent moraliter inevitabiles (Propos. 17 et 18)

damn. ab Alexandro VII a. 1665, et Propos. 30 damn. ab Innoc. XI a. 1679, quae huiusmodi est: «Fas est viro honorato occidere invasorem, qui nititur calumniam inferre, si aliter haec ignominia vitari nequit; idem quoque dicendum, si quis impingat alapam vel fuste percutiat et post impactam alapam vel ictum fustis fugiat»).

312. *Obi.* Honor maius bonum est quam ipsa vita. *Atqui* vita potest cruenta defendi. *Ergo* et honor.

Resp. Dist. mai.: Honor fundamentaliter sumptus pro virtute et probitate, *conc.*, honor formaliter sumptus, *nego. Conc. min. et nego cons.* Ceterum propria ratio, cur honorem cruenta defendere non liceat, non est solum, quod sit minus bonum quam vita, nam haec ratio etiam valeret de bonis materialibus, quae tamen cruenta defendi possunt, sed quod damnum irreparabile honoris vix umquam certo constare posset et maximum esset periculum abusus in detrimentum societatis.

Inst. Non licet iudicium de aliqua doctrina efformare ex periculo abusus; secus enim quaelibet doctrina ut mala damnari posset, quia periculum abusus in omni re habetur.

Resp. Dist.: Non licet iudicium de aliqua doctrina efformare ex periculo abusus; quod doctrinae *intrinsicum* seu per se cum ea conexum est, *nego*, ex periculo abusus mere *extrinseco* et accidentali, *conc.*

Periculum abusus dicitur doctrinae intrinsicum, quando ex ipsa natura doctrinae moraliter impossibile est, ut quispiam certus esse possit de casu, in quo eam adhibere liceat, praesertim si agitur de re, in qua spectata cupiditate hominum difficillimum est iustos limites non excedere.

THESIS LV.

313. Duellum legi naturali repugnat.

(*de Lugo*, De iustitia et iure disp. 10, n. 171. *Moralphil.* II 106 sqq).

St. Q. I. *Duellum* est certamen singulare privata de causa ex condicto susceptum cum armis ad occidendum vel vulnerandum idoneis. — Dicitur a) *privata* de causa, ut distinguatur a duello publico, quod auctoritate publica in causa publica, v. g. ad dirimendum bellum, suscipitur; b) *ex condicto*, ut distinguatur a rixa, quae ex repentino animi aestu oritur.

2. Tempore medii aevi duellum diversis de causis usurpabatur, v. g. ex auctoritate publica ad dirimendam litem coram iudice, quod duelli genus inter ordalia numerabatur et ab Ecclesia diu aboleri non poterat, quamquam a SS. Pontificibus saepe reprobabatur. A tempore saeculi XV ad solam reparationem honoris restringi coepit. Ecclesia «detestabilem duellandi usum» (Conc. Trid.) semper severis poenis prohibuit. Nihilominus usque ad medium saeculum XVIII aliqui theologi docuerunt saltem speculative loquendo et abstrahendo a prohibitione Ecclesiae duellum non posse pro omni casu illicitum dici, quam sententiam Benedictus XIV a. 1752 proscripsit. (Cf. etiam Encycl. Leonis XIII «Pastoralis officii».)

Recentiore adhuc tempore aliqui duellum defendere non dubitaverunt eo, quod illud sit medium aptum adversarium cogendi, *ut in animo suo aestimationem restituat*, quam per iniuriam denegavit.

314. *Prob.* Non licet sine iusta causa adire periculum vitae propriae et alienae. *Atqui* duellantes istud periculum sine causa iusta adeunt. *Ergo* illicite agunt.

Prob. mai. Non sumus domini vitae nostrae vel alienae (n. 282). *Ergo* non licet *directe intendere* periculum vitae, id enim esset sibi arrogare dominium in eandem, sed ad summum illud *permittere*. Porro ut istud periculum dici possit permitti, debet ex eadem actione, ex qua sequitur periculum vitae, aequae immediate sequi effectus bonus proportionate gravis, qui solus sit in intentione (n. 34). Id significatur dicendo non licere adire periculum vitae sine iusta causa.

Prob. min. Praetextus, qui ad cohonestandum duellum afferuntur, sunt: 1. ex parte provocantis satisfactio; 2. ex utraque parte necessitas defensionis. *Atqui* utrumcumque praetextus supponitur, duellantes sine sufficienti ratione periculum vitae propriae et occisionis proximi adeunt. *Ergo* . . .

Prob. min. subs. ad 1: *Satisfactio* in eo est, ut is, qui alium laesit, huic tantum honoris reddat, quantum iniuste abstulit vel denegavit. *Atqui* ad hunc effectum obtinendum duellum non est aptum. Etenim propter acceptationem duelli

offensor iniuriam non retractat neque offenso restituit honorem et aestimationem. Si enim retractaret, iam nulla esset causa duellandi. Immo vult dicta et facta sua armis defendere. *Ergo* provocans vult adire periculum vitae propriae et alienae sine iusta causa, i. e. ad obtinendum effectum, ad quem hoc periculum de se prorsus ineptum est;

ad 2: *De defensione* sensu proprio, quae iniuriam impedire conatur, sermo esse nequit, quia iniuria iam facta est. Dein non adesse actualem aggressionem ex eo patet, quod designatis antea tempore, loco, armis congregiuntur. Ceterum cf. Thesin praeced.

Sed loquuntur de *defensione sensu latiore et improprio*. Scl. opinio publica hodie passim vigens eum, qui iniuria lacessitus non provocat ad duellum vel idem non acceptat, ut ignavum et honoris sensu destitutum contemnit, immo non raro eundem a communi commercio et officiis publicis, praesertim militaribus, arcet. Hinc dicunt ad tantam calamitatem avertendam sibi duellum ut unicum medium licitum esse debere. *Atqui* etiam in hoc casu non est iusta causa adeundi periculum vitae propriae et alienae. *Ergo* . . .

Nam iniuria, de qua avertenda agitur, aut dirigitur generatim contra probitatem, prudentiam etc., aut speciatim contra fortitudinem, in quantum alicui ignavia impropertur. *Atqui* in priore casu duellum est evidenter ineptum ad effectum obtinendum. Quis enim dixerit accusationem improbitatis, stultitiae etc. per duellum refutari? In posteriore casu duellantes ipsum periculum vitae *non solum permittunt, sed eligunt tamquam medium ad ostendendam suam fortitudinem*. Et dein solum *remote* et medianti libera voluntate aliorum sequitur conservatio honoris et officiorum. *Atqui* numquam licet ipsum periculum vitae *intendere* ad bona externa conservanda, sed solum interdum *permittere*, ut modo diximus.

Hinc etiam patet duellum non habere *conaturalem aptitudinem* ad verum honorem conservandum vel reparandum. Nam susceptio duelli non est actus fortitudinis, sed imprudentis audaciae.

315. *Coroll.* Ergo qui in duello occiditur, suicidii reus est, quia sine iusta causa vitam periculo exposuit; et qui alium

in duello interficit, homicidium committit, quia sine iusta causa se exposuit periculo eum occidendi. Porro haec valent, etsi duellantes nullo modo mortem propriam vel alienam directe in se intenderint.

316. *Schol. 1.* Quae de duello privato generatim dicta sunt, valent etiam a) de duello, quod *auctoritate publica in causa privata* suscipitur. Nam auctoritas non potest ad libitum de vita et integritate subditorum disponere, sed, causa ad se delata, debet in reum inquirere eumque punire, innocentem vero liberare. Quodsi inquisitione facta de culpa non constat, debet accusatus absolvi. Profecto fas non est innocentem eidem periculo exponere atque reum, et auctoritas publica, quae duellum non pro viribus impedit, si alicubi grassatur, immo quod peius illud fovet, gravissime officio suo deest. Olim duellum ad explorandum Dei iudicium adhibebatur, sed perperam. Nam neque ex revelatione neque ex ratione naturali ullum argumentum afferri potest, quo probetur Deum semper et ubique speciali auxilio innocenti succurrere debere. b) Valent etiam de *duellis studentium* (quae mensurae vocari solent), in quibus aliquae praecautiones adhibentur ad periculum gravis laesionis arcendum. Nam a) laesiones possibiles manent; quis autem potest determinare accurate limites inter laesiones graves et leves? Ergo etiam in talibus duellis periculum aliquod gravis laesionis sine iusta causa aditur; quod evidenti fit, si attenduntur rationes plane frivolae, ob quas talia duella suscipiuntur. Immo a plerisque mensurae propterea defenduntur, quia sint aptum medium ad exercendam et augendam animi fortitudinem. Ergo concedunt, quod alias negare solent, manere periculum gravis laesionis. Quomodo enim fortitudinem quis demonstrare potest actione, quae omni periculo caret? Immo etiam concedunt ipsum periculum non permitti, sed ex industria quaeri ad exercendam fortitudinem. Praeterea β) mensurae natura sua viam sternunt duellis proprie dictis. Contrahunt enim studentes consuetudinem armis iniurias sibi illatas vindicandi. Ideo iure merito Congregatio S. Concilii d. 9. Aug. 1890 (cf. Acta S. Sedis XXIII 242) declaravit

etiam duella studentium subiacere poenis ecclesiasticis in duellantes latis.

317. *Schol. 2.* Nulla est paritas inter duellum et bellum. Differunt enim: 1) *fine*, quia bellum ex causa publica suscipitur; 2) *modo*, quia bellum non suscipitur ex condito sicut duellum. Privati extra casum necessariae defensionis contra actualem aggressionem ad sua iura tuenda vel vindicanda vim adhibere non possunt, sed debent adire auctoritatem publicam. Haec habet ius vindictae et gladii, tum respectu subditorum tum respectu hostium externorum. Exinde etiam patet, cur auctoritas publica possit permittere certamen in causa publica singulare, si per hoc bellum vel pugna cum suis malis gravissimis averti possit.

Schol. 3. Non repugnat per accidentalialia adiuncta aliquando evenire, ut nullo legitimo medio honor vel bona fortunae recuperari vel servari possint. Hoc enim in omnibus iuribus accidere potest et solum demonstrat imperfectionem rerum humanarum plerumque ex abusu libertatis humanae convenientem.

318. *Obi. 1.* Licet adhibere medium aptum et unicum ad honorem tuendum vel reparandum. *Atqui* duellum est medium aptum et saepe unicum. *Ergo* . . .

Resp. Dist. mai.: Licet adhibere medium aptum et unicum, si est licitum, *conc.*, medium quodcumque, *nego.* *Dist. min.:* Duellum est aptum per se et natura sua, *nego*, per accidens ex perversa hominum opinione, *conc. et nego cons.*

Obi. 2. Duellum dicitur illicitum, quia effectus bonus non proportionatur effectui malo. *Atqui* proportionatur. *Ergo* . . . *Prob. min.* Effectus bonus est conservatio honoris, officiorum, divitiarum.

Resp. Dist. mai.: Dicitur illicitum, quia effectus bonus immediate sequens non proportionatur effectui malo, *conc.*, effectus remote sequens et quidem mere per accidens, *nego.* *Condradist. min.* Scl. immediatus effectus, qui per duellum obtinetur, est ostendere audaciam, et solum remote sequitur conservatio honoris. Quis autem dixerit licere se in gravissimum periculum mortis propriae et occisionis alterius conferre ad ostendendam audaciam suam?

Obi. 3. Saltem in statu naturali seu extra civilem societatem, ubi homines essent sui iuris, possent duellum inire. Nam in eo statu essent equiparandi principibus.

Resp. Nego assert. Dist. rat. addit.: Essent equiparandi principibus hoc sensu, quod neminem haberent superiorem, *conc.*, eo sensu, quod cura boni communis ipsis esset commissa et fruerentur iurisdictione in alios, *nego.* Hinc possent quidem in eo statu se defendere contra alios vel etiam, si laesi essent, iustitiae laesae reparationem extorquere, sed nequaquam duellum inire. Duellum enim in causa privata intrinsece illicitum est.

ARTICULUS V.

DE OFFICIIS MUTUIS CIRCA LIBERTATEM EXTERNAM.

§ I. DE LIBERTATE UNIVERSIM.

Homo naturaliter libero arbitrio instructus est eoque secundum Dei voluntatem uti debet. Ideo ei aliqua sphaera huius libertatis etiam in actionibus externis exercendae iure competat necesse est. — Ex altera parte aequè evidens est hanc libertatem sive internam sive externam non posse esse illimitatam. Nascitur enim homo subiectus legi divinae, praeterea naturaliter est ens sociale, destinatum ad convivendum cum aliis, et qua tale non potest habere ius illimitatum ad libertatem sive internam sive externam. Praecipua autem quaestio in hac re est, quousque se extendat libertas uniuscuiusque hominis.

THESIS LVI.

319. Omnis homo iure naturae ita in actionibus suis externis ab aliis est independens, ut nemo nisi potestate legitima instructus eius actionem aliquam exigere vel vi impedire possit.

Prob. 1. Ius in thesi assertum hominibus spectata natura humana prorsus necessarium est, ut possint ordinate et secure, prout decet entia rationalia, libertatem intra societatem exercere. Si enim hoc iure carerent, quilibet posset quemlibet in suis actionibus impedire vel perturbare.

Prob. 2. Omnes homines secundum naturam sunt aequales. Ergo nemo potest sola natura fretus sibi auctoritatem in alios vindicare, sed debet eandem ex factis concretis probare.

320. *Schol. 1.* Haec libertas seu independentia ab aliorum arbitrio est per se loquendo, ut aiunt, *in possessione*, quamdiu hi potestatem sibi in eam concessam non probaverint. Dixi *per se loquendo*. Nam semel probata legitima generali eiusmodi potestate haec ipsa dein quoad singulos actus est in possessione.

Schol. 2. Hac libertate externa non obstante potest interdum intuitu bonorum altioris ordinis sive moralis sive socialis etiam privatus, quoties nullus superior praesto est, iure naturae potestatem habere, alios vi ab atrocibus quibusdam criminibus retrahendi (suicidio v. g.). In tali casu singulis membris societatis ius et officium incumbit bonum universalis societatis (honestatem publicam) tuendi.

§ 2. DE LIBERTATE CONSCIENTIAE.

(*Mendive*, Ethica [1881] 213 sqq. *van der Aa*, Ethica [1887] 214 sqq. *Jeanjacquot*, La liberté de conscience. Paris 1891.)

321. I. *Notiones*. Libertas conscientiae significare potest:

1. immunitatem voluntatis a qualibet *necessitate* tum *interna* tum *externa*, qua quis impediatur sequi dictamen rationis in actibus *internis*;

2. ius exemptionis ab omni *coactione externa*, qua quis ad agendum contra dictamen certum conscientiae adigatur;

3. ius immunitatis ab omni *obstaculo legali*, quominus quis dictamen conscientiae in sua vita *privata* sequatur;

4. ius sequendi dictamina suae conscientiae etiam in vita *publica* seu sociali per verba et scripta;

5. saepe libertas conscientiae denotat ius *opinandi in rebus religiosis et moralibus*, quid cuique libuerit, dummodo ordinem sociale non violet.

II. *Quid de singulis libertatis speciebus censendum?*

1. Libertatem conscientiae primo loco enumeratam cuiuslibet necessario competere ex eo patet, quod homo libertate indifferentiae gaudet et in actibus internis ab aliis ne physice quidem impedi potest.

2. Libertas conscientiae stricte dicta (secundo loco posita) per se *iure naturae inalienabiliter* cuique convenit.

Nemo enim potest obligari nisi a potestate, quae vel mediate vel immediate a Deo descendit. *Atqui* repugnat Deum alicui per se potestatem facere alios obligandi ad violandam divinam legem certo cognitam. *Ergo* nemo per se obligari potest ad agendum contra conscientiam, quae cuique exhibet legem divinam ad particulares casus applicatam.

Dico *per se*. Accidere enim potest, ut quis erronee ad dictamen conscientiae perveniat, quod cum certo aliorum iure sive publico sive privato collidat. In hoc casu ille, cuius ius violatur, propter errorem accidentalem alterius quantumvis inculpabilem, suo iuri certo renuntiare non tenetur, saltem ex iustitia, quamvis propter specialia adiuncta ex caritate aliquando ad hoc obligari possit.

3. Etiam libertas conformandi conscientiae dictamini certo *actiones externas sive privatas sive publicas* (libertas tertio et quarto loco enumerata) per se iure naturae singulis competit.

Nemo enim in exsequenda lege divina legitime impedi potest. *Atqui* dictamen conscientiae certum exhibet unicuique legem divinam ad particulares casus applicatam. Haec autem libertas ab auctoritate publica, praesertim quoad vitam publicam, varie limitari potest.

Quamvis enim haec libertas unicuique conveniat, potest tamen saepe venire in collisionem cum aliis iuribus altioribus sive naturalibus sive positivis. Iam in eiusmodi casibus recta ratio vario modo usum huius libertatis prohibere potest, et auctoritatis publicae est, hunc usum intuitu boni communis limitare.

4. Illa conscientiae libertas illimitata, quam liberalismi aetate hodie tam frequenter in ore habent, et vi cuius unicuique homini ius competere dicunt, in rebus ad religionem et conscientiam pertinentibus opinandi et faciendi, quidquid voluerit, aperte repugnat. Quod speciatim libertatem absolutam opinandi spectat, eam nemini competere posse ex tota ethica abunde liquet. Haec enim libertas rationem humanam autonomam et sui iuris esse supponit, negat proinde eius dependentiam a Deo, supremo legislatore, negat existentiam legis naturalis et eorum officiorum, quae hucusque probavimus.

322. III. Quae hucusque de libertate conscientiae probavimus, facile applicari possunt ad *libertatem religionis*, quippe quae per se nihil aliud dicat quam libertatem sequendi dictamen certum conscientiae in rebus religiosis, i. e. quae ad cultum Dei pertinent. Distinguendum est exercitium religionis internum et externum:

1. Libertas religionis *interna* spectari potest *aut* intra solum ordinem religionis naturalis *aut* respectu revelationis positivae. In *priore casu*, i. e. non supposita aut penitus ignorata religione positiva, quilibet est «in possessione», i. e. ius habet et officium inquirendi in suam ad Deum relationem et sequendi rationis dictamina; quodsi ei annuntietur religio positiva, antequam ei de facto revelationis constet, ius et officium habet factum revelationis examinandi. In *posteriore casu*, i. e. agnita semel divina religionis positivae origine, tenetur quilibet eidem se subicere et vitam suam conformare.

2. Quoad libertatem externam religionis tria principia generalia ex dictis de libertate conscientiae erui possunt:

a) Nemo umquam ad amplectendam etiam veram religionem revelatam licite cogi potest. Etsi enim ex voluntate Dei omnes Ecclesiae se subicere debeant, tamen nemo de facto Ecclesiae subicitur, qui in eam non intraverit. Intratur autem Ecclesia per fidem, quae est fundamentum et radix totius vitae supernaturalis. Sed ad fidem nemo cogi potest, quia credere voluntatis est (*S. Thom.* 2, 2, q. 10, a. 8). Hinc ne ipsa Ecclesia quidem gentiles ad fidem amplectendam et confitendam nolentes compellere potest. Notandum tamen aliud esse infideles compellere, ut fidem non impediunt vel fidem audiant, vel falsum cultum externum ob causas legitimas non tolerare, et aliud ad suscipiendum verum cultum adigere.

Obi. Ergo neque haeretici cogi possunt ad fidem profitendam.

Resp. Dist.: Non possunt haeretici (formales) cogi ad fidem, *conc.*, ad tenendam promissionem suam circa fidem, *nego.* «Sicut vovere voluntatis est, reddere autem necessitatis, ita accipere fidem est voluntatis, sed tenere eam acceptam est necessitatis» (*S. Thom.* 1. c. ad 3).

b) Nemo licite cogi potest, ut quidquam contra religionis officia perpetret, neque impediri, quominus illis satisficiat, quamdiu per hoc aliorum iura non violantur.

c) In casu falsae religionis valent, quae de libertate conscientiae erroneae diximus.

Schol. Quae hucusque de libertate conscientiae et religionis disputavimus, pertinent ad ius naturale *individuale*. Alia est quaestio, quomodo auctoritas politica se gerere debeat respectu huius libertatis, praesertim in iis locis, ubi praeter Ecclesiam diversae sectae religiosae existunt. Huius quaestionis tractatio pertinet ad ius publicum ecclesiastico-politicum (cf. n. 555 et 556).

CAPUT IV.

DE IURE PROPRIETATIS.

323. Homo rebus externis tamquam propter se factis uti debet ad finem ultimum consequendum. Hinc oritur quaestio, quale ei dominium in res externas competat. Comprehendit hoc caput quinque articulos: 1. exponemus quasdam notiones circa ius proprietatis; 2. refutabimus systemata communistarum, qui proprietatem privatam ut iniustam reprobant; 3. refutabimus systemata eorum, qui quidem ius proprietatis privatae admittunt, sed falsum eiusdem fundamentum assignant; 4. proponemus veram sententiam; 5. denique de modis acquirendi dominia agemus.

ARTICULUS I.

VARIAE NOTIONES CIRCA PROPRIETATEM.

324. *Ius proprietatis* interdum significat omne ius, cui correspondet obligatio iustitiae commutativae (n. 251). Plerumque tamen haec vox restringitur ad designandum ius proprietatis in res *externas materiales*, et hoc sensu hic usurpatur. Praeprimis tamen hoc loco consideramus *ius in re perfectum et stabile* (dominium perfectum) vel etiam ius in re imperfectum, se extendens ad rei substantiam (dominium directum). Proprietarius enim seu dominus rei proprio sensu solus ille